

KORXONALAR MOLİYAVIY BARQARORLIGI VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Turayeva Sitora Amindjonovna
Osiyo Xalqaro Universiteti magistri

Annotatsiya: *Bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday xo'jalik yurituvchi subyektning asosiy strategik maqsadi uning barqaror va samarali faoliyat yuritishini ta'minlashdan iboratdir. Korxonaning barqaror rivojlanishi, avvalo, uning moliyaviy holati, ya'ni moliyaviy barqarorlik darajasi, moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi, aktivlar va passivlar o'rtasidagi muvozanat, hamda tashqi-iqtisodiy muhitning o'zgaruvchan sharoitlariga tez va moslashuvchan tarzda javob bera olish qobiliyati bilan belgilanadi. Moliyaviy barqarorlik korxonaning to'lovga layoqatliligini, investitsiya jozibadorligini, moliyaviy xavflarga chidamliligini va bozor muhitida uzoq muddatli raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ushbu maqolada korxonalar moliyaviy barqarorligining nazariy mazmuni, unga ta'sir etuvchi ichki (boshqaruv tizimi, ishlab chiqarish samaradorligi, xarajatlar strukturasi optimallashtirish) va tashqi (soliq siyosati, inflyatsiya, bozor kon'yunkturasi, valyuta kursining o'zgarishi) omillar, moliyaviy resurslarning to'g'ri taqsimoti, kichik, o'rta va yirik korxonalar kesimida barqarorlik xususiyatlari hamda korxona moliyaviy strategiyasining shakllanishi va uning amaliyotdagi ahamiyati keng qamrovda tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy korxona moliyaviy siyosatining ustuvor yo'nalishlari, moliyaviy risklarni boshqarish mexanizmlari va xorijiy tajribalar asosida barqarorlikni oshirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *moliyaviy barqarorlik, korxona moliyaviy strategiyasi, ichki va tashqi omillar, moliyaviy resurslar, kapital strukturasi, risklarni boshqarish, likvidlik, moliyaviy tahlil va prognozlash.*

Korxonaning moliyaviy barqarorligiga ta'sir ko'rsatadigan ichki omillar — bu korxonaning o'z faoliyati natijasida shakllanadigan, ichki boshqaruv qarorlari orqali nazorat qilinadigan omillardir. Ushbu omillar korxonaning moliyaviy holati, foydalilik darajasi, investitsion jozibadorligi va umumiy iqtisodiy faoliyat barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Asosiy ichki omillar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Moliyaviy boshqaruv tizimi: Korxonaning moliyaviy boshqaruv tizimi samarali tashkil etilganda, daromad va xarajatlar ustidan nazorat, investitsion faoliyatni rejalashtirish va moliyaviy risklarni kamaytirish imkoni oshadi. Muvaffaqiyatli moliyaviy boshqaruv likvidlikni ta'minlash, soliq yukini optimallashtirish va rentabellikni oshirishga xizmat qiladi. Moliyaviy nazoratning kuchli tizimi korxonani moliyaviy muammolardan himoya qiladi.

2. Likvidlik va to'lov qobiliyati: Korxonaning qisqa muddatli majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish qobiliyati uning moliyaviy barqarorligining eng muhim ko'rsatkichlaridan biridir. Joriy aktivlarning strukturasi — pul mablag'lari, debitorlik qarzlari va tovar-moddiy zaxiralarning optimal nisbati — bu borada hal qiluvchi rol o'ynaydi. Korxona likvidligi yuqori bo'lsa, u qisqa muddatli qarzlarni bilan bog'liq xavflarni bema'lol yenga oladi.

3. Ishlab chiqarish samaradorligi va foydalilik: Moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda ishlab chiqarish samaradorligi, mahsulot tannarxini pasaytirish, foyda marjasini oshirish va rentabellik ko'rsatkichlari muhim o'rin tutadi. Operatsion samaradorlik korxonaning ichki resurslardan maksimal darajada foydalanishini anglatadi, bu esa foydalilik darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Kadrlar salohiyati va boshqaruv sifati: Yuqori malakali mutaxassislar va tajribali menejerlar mavjud bo'lgan korxonalarda strategik qarorlar samarali qabul qilinadi, moliyaviy risklar puxta baholanadi va xatarlarni boshqarish tizimi barqaror ishlaydi. Kadrlar salohiyati — bu nafaqat amaliy bilimlar va tajriba, balki innovatsion yondashuv va qaror qabul qilishdagi aniqlikni ham anglatadi.

Korxona moliyaviy barqarorligiga ta'sir etuvchi tashqi omillar — bu korxonaning bevosita nazoratidan tashqarida bo'lgan va uning moliyaviy faoliyatiga bilvosita yoki bevosita ta'sir ko'rsatadigan omillardir. Ular, odatda, global, mintaqaviy yoki milliy darajadagi iqtisodiy va siyosiy sharoitlar bilan belgilanadi. Ushbu omillar korxonaning moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini, bozordagi mavqeini va kelajakdagi rivojlanish istiqbollarini belgilab beradi. Asosiy tashqi omillar quyidagilar hisoblanadi:

Makroiqtisodiy muhit: Makroiqtisodiy barqarorlik – jumladan, inflyatsiya darajasi, valyuta kursining tebranishi, yalpi ichki mahsulotning o'sishi yoki pasayishi – korxonalar faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, yuqori inflyatsiya ishlab chiqarish xarajatlarini oshiradi va xaridorlarning to'lov qobiliyatini pasaytiradi. Shuningdek, valyuta kursining beqarorligi import qilinadigan xom ashyolar narxini oshirib, korxonaning foydalilik ko'rsatkichlarini yomonlashtirishi mumkin.

- Soliq va huquqiy muhit: Soliq yukining og'irligi, qonunchilikdagi o'zgarishlar, hisobdorlik tizimining murakkabligi korxona uchun moliyaviy tavakkalchiliklarni oshiradi. Barqaror va adolatli soliq tizimi esa korxonalarni investitsiyalarga undaydi. Bundan tashqari, bojxona tartib-qoidalar va litsenziyalash talablari ham korxonalarning tashqi bozorga chiqish imkoniyatiga ta'sir etadi.

- Raqobat muhiti: Bozordagi raqobat darajasi korxonaning narx siyosatini shakllantirish, innovatsion mahsulotlar joriy etish va xizmat ko'rsatish sifatini oshirishga majbur qiladi. Ayniqsa, monopoliyadan xoli, erkin raqobat muhitida faoliyat yuritayotgan korxonalar moliyaviy barqarorlikka erishish uchun yuqori samaradorlik bilan ishlashga intiladi. Raqobatchilar sonining ortishi yoki yangi kirib keluvchilar paydo bo'lishi korxona rentabelligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

- Moliyaviy bozorlar holati: Bank tizimining barqarorligi, foiz stavkalari darajasi, investitsion muhit va kredit resurslariga kirish imkoniyatlari korxonaning moliyaviy faoliyatiga bevosita ta'sir etadi. Misol uchun, yuqori foiz stavkalari korxonalarni tashqi moliyalashtirishdan tiyilishga majbur qiladi, bu esa investitsion loyihalarning kamayishiga olib keladi. Shuningdek, kapital bozorlarining rivojlanganligi investitsion resurslar oqimini kengaytiradi.

Korxonaning moliyaviy barqarorligi, eng avvalo, moliyaviy resurslarning to'g'ri shakllantirilishi, ulardan oqilona foydalanilishi va ularning maqsadli taqsimotiga bog'liqdir. Moliyaviy resurslar — bu korxona faoliyatini yuritish, rivojlantirish va investitsion dasturlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy vositalar majmuasidir. Ular ikki asosiy manbadan shakllanadi:

Ichki manbalar

Sof foyda — bu korxonaning asosiy daromad manbai bo'lib, u qayta investitsiya, dividendlar va zaxira jamg'armalar shaklida ishlatiladi

Amortizatsiya ajratmalari — bu asosiy vositalar qiymatini qaytarish orqali hosil bo'lgan moliyaviy zahira bo'lib, odatda, ishlab chiqarish modernizatsiyasi va yangi texnologiyalarga yo'naltiriladi

Qo'shimcha badallar va ichki yig'imlar — bu xodimlar hissasi, korxona fondlariga ixtiyoriy ajratmalar orqali shakllanadi

Tashqi manbalar

Bank kreditlari — qisqa va uzoq muddatli kreditlar ishlab chiqarish, aylanma mablag'lar yoki asosiy vositalarni moliyalashtirish uchun qo'llaniladi.

To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar — xususiy yoki institutsional sarmoyadorlardan jalb qilinadi.

Davlat grantlari va subsidiyalari — innovatsion faoliyat, ekologik dasturlar yoki eksport bilan bog'liq loyihalarni qo'llab-quvvatlash uchun ajratiladi.

Obligatsiyalar chiqarish — kapital bozorlarida uzoq muddatli resurslar jalb qilish usuli hisoblanadi.

Moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash mavjud mablag'larni korxonaning strategik maqsadlariga muvofiq ravishda kapital xarajatlarga, aylanma mablag'larga, ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalar (R&D), marketing faoliyati hamda inson kapitalini rivojlantirishga yo'naltirishni anglatadi. Ayniqsa, operatsion va investitsion ehtiyojlar o'rtasida balansni saqlash muhim strategik ahamiyat kasb etadi. Yaxshi shakllangan taqsimot tizimi loyiha rentabelligini oshirishga, resurslardan foydalanish samaradorligini yaxshilashga, moliyaviy risklarni kamaytirishga, innovatsion rivojlanishga sharoit yaratishga olib keladi.

Bundan tashqari, taqsimot qarorlarini qabul qilishda kapital byudjetlashtirish, kutilayotgan rentabellik darajasi va tavakkalchilik tahlilidan foydalanish mumkin.

Korxonaning moliyaviy strategiyasi bu korxonaning uzoq muddatli moliyaviy maqsadlariga erishish, moliyaviy xavflarni minimallashtirish va kapital samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan kompleks qarorlar va chora-tadbirlar tizimidir. U korxonaning umumiy strategiyasi doirasida shakllanadi va moliyaviy resurslardan optimal foydalanishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Strategik moliyaviy rejalashtirish quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

-Kapital strukturasi optimallashtirish: Kapital strukturasi optimal nisbatini aniqlash (ya'ni, qarz va o'z mablag'lari o'rtasidagi muvozanat) korxona moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi asosiy omildir. Haddan tashqari qarz olish moliyaviy risklarni oshiradi, lekin o'z mablag'lari yetishmasligi investitsiyaviy imkoniyatlarni cheklaydi. Shu bois, qarz va aksiyadorlik kapitali o'rtasidagi ideal proporsiya aniqlanishi kerak.

-Risklarni boshqarish: Moliyaviy risklarni boshqarish — valyuta kurslarining o'zgarishi, foiz stavkalari, inflyatsiya va kredit xavflarini oldindan baholash va ularning salbiy ta'sirini kamaytirish choralari ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Bu borada sug'urta, hedging, diversifikatsiya va rezerv fondlari muhim vositalar hisoblanadi.

-Likvidlikni ta'minlash: Strategik moliyaviy rejalashtirishda joriy to'lovlar va qisqa muddatli majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish imkoniyati — likvidlik darajasini ta'minlash muhim o'rin tutadi. Bunda tezlik bilan naqdga aylantiriladigan aktivlar ulushi (pul mablag'lari, qisqa muddatli investitsiyalar) yetarli bo'lishi lozim.

-Daromadlarni diversifikatsiya qilish. Barqaror daromad manbalarini shakllantirish uchun turli mahsulot liniyalari, bozorlarda faoliyat yuritish va xizmatlar segmentatsiyasini amalga oshirish orqali daromadlarni diversifikatsiya qilish strategik muhim hisoblanadi. Bu korxonani bozor o'zgarishlariga nisbatan kamroq ta'sirchan qiladi va barqarorlikni oshiradi.

-Strategik tahlil, prognozlash. Uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun korxonalar strategik moliyaviy tahlil, ssenariy modellash, investitsiyaviy prognozlash va moliyaviy simulyatsiya (masalan, "what-if" tahlili) usullaridan foydalanishi zarur. Bular risklarni oldindan ko'rishga, resurslarni muqobil variantlarda baholashga va optimal qarorlar qabul qilishga imkon beradi. Korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlash murakkab, lekin muhim vazifadir. Bu barqarorlikka erishish ichki boshqaruv samaradorligi, moliyaviy strategiyaning aniqligi, tashqi muhitga tez moslashish va resurslardan oqilona foydalanishni talab etadi. Ayniqsa, bugungi global iqtisodiy sharoitda moliyaviy xavflarni boshqarish, innovatsion yondashuvlar va iqtisodiy tahlillarga tayangan holda harakat qilish korxonalarning muvaffaqiyat kalitidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Turayeva Sitora Amindjonovna. (2025). *MOLIYAVIY BARQARORLIK: BAHOLASH MEZONLARI, TURLARI VA ULARNING IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI O'RNI*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14655832>
2. Mishkin, F. S. (2021). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets* (12th ed., pp. 305–310). Pearson.
3. Djalilov, S. M., & Kadirov, A. (2021). Moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda korxona strategiyasining o'rni. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, (6), 45–52.
4. OECD. (2020). *Access to Finance for SMEs* (pp. 14–23). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264084120-en>
5. World Bank. (2022). *Enterprise Surveys: Financial Access and Firm Performance* (pp. 8–12). <https://www.enterprisesurveys.org>
6. Berk, J., & DeMarzo, P. (2020). *Corporate Finance* (5th ed., pp. 211–216). Pearson.
7. Brigham, E. F., & Ehrhardt, M. C. (2014). *Financial Management: Theory & Practice* (14th ed., pp. 145–152, 312–317). Cengage Learning.
8. Deloof, M. (2003). Does Working Capital Management Affect Profitability of Belgian Firms? *Journal of Business Finance & Accounting*, 30(3-4), 573–587. <https://doi.org/10.1111/1468-5957.00008>

9. Jovanović, B. (2015). Macroeconomic environment and corporate financial performance. *Economic Annals*, 60(204), 217–223.
<https://doi.org/10.2298/EKA1504217J>
10. World Bank. (2022). *Enterprise Surveys: Financial Access and Firm Performance* (pp. 8–12). <https://www.enterprisesurveys.org>
11. Porter, M. E. (2008). *The Five Competitive Forces That Shape Strategy*. *Harvard Business Review*, 86(1), 78–93. (pp. 79–85).
12. Brealey, R. A., Myers, S. C., & Allen, F. (2020). *Principles of Corporate Finance* (13th ed., pp. 128–134). McGraw-Hill Education.
13. International Monetary Fund (IMF). (2023). *Global Financial Stability Report: Navigating the Risks* (pp. 19–25). IMF Publications.
14. Ross, S. A., Westerfield, R. W., & Jordan, B. D. (2018). *Fundamentals of Corporate Finance* (12th ed., pp. 214–217). McGraw-Hill Education.
15. Brealey, R. A., Myers, S. C., & Allen, F. (2020). *Principles of Corporate Finance* (13th ed., pp. 344–349). McGraw-Hill Education.
16. Damodaran, A. (2010). *Applied Corporate Finance* (3rd ed., pp. 166–173). Wiley.